

<https://doi.org/10.15407/socium2025.02.013>
УДК 316.334.3:321.01:159.9

Creative Commons Attribution 4.0 International

Афонін Е.А., д-р соціол. наук, проф., президент ГО “Наукове товариство “Українська школа архетипіки”, пров. Кості Гордієнка, 4, кв. 23, Київ, 01024, Україна, email: bpafonin@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7493-6907>, Scopus Author ID: 57216561810, Web of Science ResearcherID: C-6430-2017,

Мартинов А.Ю., д-р іст. наук, проф., провідний науковий співробітник відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України, вул. Грушевського, 4, Київ, 01001, Україна, email: martynov.andriy@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9802-5980>

АРХЕТИПНА МІСІЯ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ В УМОВАХ ПОСТМОДЕРНОГО (БАГАТОПОЛЯРНОГО) СВІТУ

Національні та міжнародні політичні інститути в умовах другої (після Великої депресії першої половини XX ст.) хвилі трансформаційних процесів кінця XX – початку XXI ст. в сучасному світі перманентно перебувають у транзитивному стані. Зі ствердженням у світі постмодерністських тенденцій зростає значення для вирішення суспільних проблем психологічного фактору, на що звертає увагу французький психолог С. Московічі. Зростає реальний вплив на суспільство архетипів колективного несвідомого, які є своєрідним бекграундом історії людської спільноти. Зокрема, йдеться про такі гіпотетичні архетипи політичних інститутів, як “поліс”, “республіка”, “імперія”, “політія”, “монархія”, “сакральна влада”, “анархія” тощо. Водночас політичні інститути більше не забезпечують, як колись, процвітання та політичну свободу, можливість мати довге та здорове життя, під час якого насолоджуватись перевагами свободи і достатку з можливістю жити в суспільстві, де мінімізована корупція та цінуються чесність і прозорість. Відповідно, постає низка запитань: “Політики якого типу більше руйнують інститути: лицеміри, циніки, ідеалісти чи прагматики?”; “Відкрита корупція – це наслідок відсутності громадянського суспільства?”; “Який правильний баланс приватної ініціативи, державного інтересу, свободи та рівності?”; “Якими є досяжні цілі соціальної політики?”; “Де компроміс між максимізацією приватного багатства та мінімізацією соціальної напруженості?”; “Як мінімізувати тертя між релігійними громадами?”; “Як залагоджувати конфлікти всередині держави та між державами?”; “Чи можливо уникнути війн, які є еквівісальним моментом загальносистемної трансформації суспільства?” тощо. Ці питання пов’язані з архетипічною місією політичних інститутів. Стаття спрямована на з’ясування архетипної місії політичних інститутів в умовах сучасного – постмодерного (багатополярного) світу. У межах цього проблемно-хронологічний метод уможливив констатацію здійснення архетипної місії політичних інститутів в історичному (часовому) вимірі. Системний метод дозволив виявити співвідношення понять “місія” і “функція” політичного інституту у сьогоденні. Компаративний метод забезпечив аналіз змін політичних режимів, їхніх ідеологічних установок і політичних інститутів у суспільній системі в цілому. Наукова новизна статті полягає у висвітленні архетипної місії політичних інститутів в умовах суперечливого нелінійного процесу становлення постмодерного (багатополярного) світу.

Ключові слова: архетипна місія, багатополярний світ, політичні інститути, постмодерн.

Afonin E.A., Dr. of Sociology Sci, Professor, president of NGO ‘Scientific Society ‘Ukrainian School of Archetypes’, 4, Kost Hordienko lane, ap. 23, Kyiv, 01024, Ukraine, email: bpafonin@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7493-6907>, Scopus Author ID: 57216561810, Web of Science ResearcherID: C-6430-2017,

Martynov A.Yu., Dr. of Historical Sciences, Professor, leading researcher of the department of History of International Relations and Foreign Policy of Ukraine, Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine, 4, Hrushevsky Str., Kyiv, 01001, Ukraine, email: martynov.andriy@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9802-5980>

THE ARCHETYPAL MISSION OF POLITICAL INSTITUTIONS IN THE POSTMODERN (MULTIPOLAR) WORLD

National and international political institutions in the context of the second wave of transformational processes at the end of the 20th and beginning of the 21st centuries (after the Great Depression of the first half of the 20th century) are permanently in a state of transition in the modern world. With the affirmation of postmodernist tendencies worldwide, the psychological factor is becoming increasingly important in solving social problems, as noted by French psychologist S. Moscovici. The real influence of the archetypes of the collective unconscious on society is growing. These archetypes provide a kind of backdrop to the history of human society. In particular, we are talking about such hypothetical archetypes of political institutions as 'polis', 'republic', 'empire', 'polity', 'monarchy', 'sacred power', 'anarchy', etc. At the same time, political institutions no longer provide, as they once did, prosperity and political freedom, the opportunity to have a long and healthy life, during which you enjoy the benefits of freedom and prosperity with the opportunity to live in a society where corruption is minimised and honesty and transparency are valued. This raises a number of questions: 'Which type of politicians are more destructive to institutions: hypocrites, cynics, idealists or pragmatists?'; 'Is open corruption a consequence of the absence of civil society?'; 'What is the right balance between private initiative, public interest, freedom and equality?'; 'What are the achievable goals of social policy?'; 'Where is the compromise between maximising private wealth and minimising social tension?'; 'How can friction between religious communities be minimised?'; 'How can conflicts within and between states be resolved?'; 'Is it possible to avoid wars, which are the equifinal moment of the general systemic transformation of society?' etc. These questions relate to the archetypal mission of political institutions. The purpose of the article is to clarify the archetypal mission of political institutions in the context of the modern – postmodern (multipolar) world. The methods employed by the authors are, in particular, the problem-chronological method made it possible to establish the implementation of the archetypal mission of political institutions in a historical (temporal) dimension. The systematic method revealed the relationship between the concepts of 'mission' and 'function' of a political institution in the present. The comparative method provided an analysis of changes in political regimes, their ideological attitudes and political institutions within the social system as a whole. The scientific novelty of the article is the coverage of the archetypal mission of political institutions in the context of the contradictory nonlinear process of the formation of a postmodern (multipolar) world.

Keywords: *archetypal mission, multipolar world, political institutions, postmodernity.*

Радник президента США з національної безпеки у 2017–2018 рр. генерал-лейтенант Г. Макмастер у передмові 2022 р. до українського видання своїх спогадів зазначив, що “авторитарні режими мають вигляд сильніших, ніж є насправді. Авторитарні режими хиткі. Демократичні ж – стійкі” [1, с. 12]. Натомість у передмові до американських читачів 2020 р. він писав, що “поляризація є руйнівною для політичної сфери Америки й інших вільних і відкритих суспільств” [1, с. 13]. Ці суперечливі тези віддзеркалюють стохастичний стан, в якому на етапі становлення постмодерного (багатополярного) світу перебуває міжнародна система в цілому і кожна країна зокрема. Хаотизації сучасних міжнародних відносин сприяли оголошені 2 квітня 2025 р. Д. Трампом протекціоністські митні тарифи проти всього світу, що фактично завер-

шили першу хвилю лібералізації, яка тривала з часів Великої депресії першої половини ХХ ст., коли постав “постмодерний євроатлантичний ареал ліберально-демократичних країн – зародок майбутнього багатопольярного світу. Д. Трамп не просто не інституціоналіст, він тут радше автократ, бос-диктатор, який ставиться до США як до корпорації, якою він одноосібно керує. Власне ця метаморфоза нинішньої американської політики актуалізує проблему дослідження епістемологічних можливостей архетипіки для дослідження політичних інститутів.

Політика, як зазначає дехто з істориків, – це людська історія в реальному часі, пов’язана з конкретною суспільно-історичною епохою. Держава ж є одним із найважливіших інститутів суспільства, центральним елементом його політичної системи. Двоїстість людської природи, її раціональний та ірраціональний початки спричинюють змінність людського світу і, насамперед, як зазначав французький психолог С. Московічі [2], змінність у взаємовпливах психічного (психологічного) та соціального (інституційного). Нинішні зміни у світі в бік глобалізації постмодерного світу людства змінюють його системоутворюючу домінуючу із соціальної на психічну, внаслідок чого трансформується інституційна рамка національних суспільств, актуалізуються зміни в національних і міжнародних політичних інститутах. При цьому посилення впливу психічного на суспільну систему та її соціальні інститути (політику, економіку та культуру) не спричиняє втрати історичності, яку компенсує включеність у контекст розвитку суспільної системи архетипів колективного несвідомого.

Отже, архетипи колективного несвідомого, трансформуючись у форми свідомого сприйняття соціальних реалій, запускають нові фази циклів людського буття. Сьогодні цілком виправдано можна вести мову не про соціальні класи як уяву про соціальну структуру суспільства епохи Модерну (К. Маркс), а про “архетипові психотипи”¹ в системі суспільства: “раціоналів”, “ірраціоналів”, “амбівертів”, – або ж людей як носіїв відповідно “соціальної”, “соціальної” або несформованої ідентичності. Колишній же працездатний соціальний клас трансформувався у такий собі прекаріат – прошарок працездатного населення, якому нав’язано ненадійну, нестійку, непостійну трудову зайнятість.

Співвідношення місії та функцій державних інститутів можна розглядати як співвідношення стратегії і тактики. Так, у домодерні часи політика була сакральною і табуйованою, а отже, своєрідним “кодуванням” місії політичного інституту можна вважати ідеологію, якою користувались політичні соціальні інститути. На жаль, у постмодерному політичному розмаїтті, де ми радше маємо справу зі змінними “ідеологіями хамелеонів”, для ідеології як такої місця не залишилось. Вона фактично перетворилася на ідеологічний калейдоскоп. Лише підкреслимо, що як в епоху Модерну, так і більш ранні історичні епохи Відродження і Просвітництва християнство мотивувало до пошуку істини, розрізнення морального добра і зла, але постмодернізм

¹ Архетипові психотипи – це групи індивідів, яких об’єднує спільність установок особистостей, що формуються до трьох років і, як свідчить наше дослідження (1992 р.), неодноразово змінюються протягом життя людини. Для діагностики архетипових психотипів людини в США і Європі широко застосовується британсько-американська типологія Маєрс-Бріггс (МВТІ), яка використовує 4 юнгіанські шкали. У нашому моніторинговому дослідженні використовується авторська методика БАД з шістьма юнгіанськими шкалами, дві з яких спільні з типологією МВТІ.

з його популізмом девальвував ці цінності. Слід наголосити, що популізм у цілому здійснює делегітимізацію конституційно-правових і демократичних інститутів. Внаслідок цього відбувається певна ерозія інституційного порядку суспільства.

Отже, політичний популізм радикалізує постмодерн, який просуває ідею, що факти спираються на інтерпретації та наративи, і тому не факти, а інформація в постмодерному суспільстві є точкою відліку. У цьому сенсі постмодерн радикально розходиться з класичними епістемологічними критичними установками епохи Модерну. У постмодерні дискурс лише маскує пропагандистську риторику влади. На заміну консервативним ідеологіям приходять динамічно змінні наративи. Наративи дають відповідь на одвічні питання. Неподільна соціальна (соціально-класова) ідентичність перетворюється у соціетальну (багатоманітну) ідентичність, стадіальна картина історії (первісна – рабовласницька – феодальна – буржуазна – соціалістична) предстает розмаїттям глокального (за Р. Робертсоном), яке уможливило диференціацію глобального (універсального) та локального (особливого), а наративи говорять у категоріях добра і зла одночасно. Таким чином, наративи стають головним інструментом медіакратії.

Популістська політизація стимулює процес деінституціоналізації. Зокрема, державно-політичні інститути дедалі предстають як опора “ворожої” народу еліти. Популізм невільно репрезентує в постмодерні традицію марксизму. Проте на відміну від класичного марксизму сутність популізму в ототоженні народу з “репрезентативним его лідера”, який є своєрідним втіленням влади епохи трансгуманізму. За таких умов антропоцентризм програє технократичному трансгуманізму.

Геополітичні зрушення, пов’язані з поверненням у перехідні часи турбулентних змін “фактора силових рішень” у міжнародних відносинах, синхронізувались з технологічними трансформаціями. Змагання США та Китаю за лідерство у розробці штучного інтелекту змінює ландшафт геополітики [3]. Ідеологічними загрозами сьогодні стає “чорне просвітництво” і “техно-цифровий фашизм”. Все це створює додаткові проблеми для конвенційного мапування глобального, регіонального та локального політичного просторів.

Ми є свідками конкуренції за гегемонію колишнього принципу біполярності та новітньої палітри багатополлярності світу. Натомість “гегемонія біполярності” в нових історичних умовах виступає своєрідним неофеодальним порядком, коли характерний для неї принцип феодального права стає правом привілею. Уточнимо, що соціальний інститут права в межах національного та міжнародного просторів має певні нюанси. Зокрема, імператив “верховенство права” в межах національного законодавства (закон один для всіх, всі рівні перед законом, який враховує права людини) є протилежним за змістом для міждержавних відносин, адже декларує насадження волі правителя та еліт незалежно від прав людини, природних або встановлених. Це яскраво сьогодні демонструє зовнішня політика адміністрації Д. Трампа.

Варто також розрізнити політичний дискурс і політичну практику, емоції та приховані раціональні наміри політиків. Адже постмодерн розмиває ідеології класичних лібералів або консерваторів. Немає більше й великих соціальних груп (соціальних класів), здатних йти за невеликою групою раціональних політиків. Постмодерне суспільство – це суспільство атомізованих громадян і економіки великої продуктивності,

яка вивільняє чимало часу найманих працівників, активізує соціальні комунікації та мобільність людей, створює новий мережевий феномен колективного “ми”. ХХ ст. яскраво продемонструвало здатність держави та державних інститутів до тотального регулювання й придушення не лише свободи людей, але й свободи до розвитку соціальних інститутів, соціальних практик і самої основи нормального життя. У нових постмодерних умовах суспільного розвитку держава стає малоефективним економічним гравцем і згодом перетворюється на посередницький соціальний інститут. Сама ж політика в умовах постмодерну вже розгортається не за колишнім принципом територіальної влади, а за моделлю мережевої організації. Отже, збереження застарілих форм політики – це не про ідеологію, а лише про прибутки. Натомість адекватне (відповідне до нової постмодерної природи) розуміння розвитку політичних інститутів буде неможливим без урахування актуальної природи політики, культури та технічних можливостей (інтернету й соціальних мереж, Big Data і технологій блокчейн, як розподіленої бази даних тощо), що ввели у політичне життя мільйони людей по всьому світу, які раніше були відлучені від політичної участі.

В англійській традиції проблематику архетипів і міфів популяризував американський дослідник міфів Дж. Кемпбелл (1904–1987 рр.). У його праці “Тисячоликій герой” (1949 р.) на основі психології та порівняльної міфології автор показав, що міфи різних народів світу побудовані за однією матрицею. Герой вирушає у подорож, етапи якої розгортаються за спільною схемою: герой мандрує у світ невідомого, проходить крізь нелюдські випробування, звершує подвиги, за що отримує винагороду, здобуває скарб і повертається у славі. У цьому аналізі Дж. Кемпбелл спирається на юнгіанську теорію архетипів [4, с. 367]. Політичні формуються пізніше за релігійні або художні міфи. Адже заради появи політичних міфів потрібна наявність соціальної диференціації та політичних структур (інститутів) у суспільстві, зацікавлених у появі цього різновиду міфів. Звернення до міфів у політиці властиве усім державам (державним інститутам) і зумовлено універсальними соціально-політичними й соціально-економічними умовами, які самі по собі не дають можливості вирішувати наявними засобами наявні проблеми. Це мотивує політичний клас за допомогою міфів впливати на масову свідомість людей і таким чином відволікати їх хоча б на певний час від назрілих і складних протиріч. На вплив міфів на політику звертали увагу американські політологи Г. Алмонд і С. Верба. Зокрема, досліджуючи громадянську політичну культуру, вони зазначили, що взаємини індивіда з урядом не є суто раціональними й зумовлені “переконанням” влади у демократичному міфі про компетентність більшості громадян. Однак цей міф має важливі наслідки, адже віра у потенційний вплив “пересічного громадянина” вказує на реальний поведінковий потенціал [5, р. 67]. При цьому є підстави вважати, що політичним міфам властиве протиріччя. Вони є відносно незмінними та резонують з актуальним станом масової свідомості. Тому логічно припустити, що політичні міфи створюються та підтримуються масовою свідомістю, водночас масова свідомість спирається на ці міфи. Виживання ж політичних міфів у токсичному інформаційному середовищі зумовлене бажанням політичних суб’єктів знаходити сенс власного політичного життя за допомогою міфів. У сучасному постмодерному суспільстві й постмодерному світі для збалансованості політичних систем необхідні стійкі й гармонійні до умов життєдіяльності мі-

фи. Через різнобарв'я постмодерних соціальних систем політичні міфи є динамічно змінними. Вони можуть зникати і самоактуалізуватись залежно від відповідних потреб політиків – замовників міфів і електорату – споживачів цих міфів.

Політичні міфи легше абсорбуються суспільствами країн, які перебувають у кризовому стані, а різні прошарки суспільства не мають достатнього рівня політичної культури. За таких сприятливих для міфотворчості ситуацій масовою свідомістю засвоюються навіть суперечливі та неймовірні міфи. Проте політичні міфи інкорпуються й розвинутими суспільствами, про що свідчить популярність “популістів” навіть у країнах сталого демократичного політичного режиму.

У 2012 р. було опубліковано монографію професора економіки Гарвардського університету Д. Аджемоглу та професора Школи державної політики імені Гарріса Чиказького університету Дж. Робінсона під назвою “Чому нації занепадають. Походження влади, багатства та бідності”. У ній автори приділили значну увагу ролі політичних інститутів у створенні сприятливих умов для процвітання [6, с. 110]. Оскільки соціальні інститути впливають на поведінку та стимули в реальному житті, вони визначають успіх або поразку країни. Водночас політичні інститути визначають, якими будуть економічні інститути.

На думку авторів, екстрактивні економічні інститути спрямовані на те, щоб відібрати доходи і блага в однієї групи людей на користь іншим [6, с. 81]. Натомість інклюзивні економічні інститути потребують забезпечення прав власності й економічних можливостей для широких мас, а не лише для еліти. Вони створюються на основі, закладеній інклюзивними політичними інститутами, що забезпечують широкий розподіл політичної влади в суспільстві й обмежують її довільне здійснення. Боротьба між екстрактивними та інклюзивними інститутами “у критичні моменти визначається тягарем історії, оскільки наявні економічні й політичні інститути формують баланс влади й визначають її політичну здійсненність. Однак ці наслідки заздалегідь історично не визначені, а випадкові. Точний шлях інституційного розвитку в ці періоди залежить від того, яка із сил протистояння перемаже, які групи створять коаліції та які лідери повернуть структурні події на свою користь” [6, с. 98].

Автори роблять концептуальні висновки, спираючись на сміливу презумпцію, що економічний успіх держав не залежить від культури, клімату або географічного положення. Вони допускають, що країни процвітають через те, що їхні громадяни повалили владну еліту і створили суспільства, де головною цінністю стали рівні економічні та політичні права кожного. Тому свобода робить світ багатшим. Проте не все у світі завойовується назавжди: “Економічно країни занепадають через екстрактивні інститути. Ці інститути утримують бідні країни в злиднях й не дають їм стати на шлях економічного розвитку” [6, с. 347–348]. Автори також визнають, що “конфлікт, пов'язаний з інститутами й розподілом ресурсів, був всеохопним протягом усієї історії” [6, с. 160]. Індія та Китай до XV ст. були багатшими та більш розвинутими країнами, ніж Європа. Проте далі промислова революція та колоніалізм змінили розстановку сил, і тільки на початку XXI ст. Індія та Китай повернулись у “вищу економічну лігу”.

М. Наїм у монографії “Занепад влади” проаналізував кризу політичних інститутів в умовах глобалізації [7, с. 20]. Ф. Фукуяма проаналізував витоки політичного порядку

від найдавніших часів до сучасності, показавши у роботі “Від продавних часів до Французької революції” розвиток традиційних “закритих” політичних інститутів [8]. У томі “Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії” автор висловив оптимізм щодо розвитку демократичних наднаціональних політичних інститутів [9]. Ф. Фукуяма нагадує, що класичний лібералізм визнає “фундаментальну важливість рівних прав особи, закону та свободи” [10, с. 7]. У 20-х роках ХХІ ст. у сталих демократіях саме ліберальні інститути зазнали безпосередніх атак. Лібералізму кинули виклик не лише праві популісти, але й оновлені прогресивні ліві. Класичний лібералізм можна розуміти як мирне управління різноманітним у плюралістичних суспільствах. Лібералізм знімає з порядку денного проблему кінцевих цілей: можете вірити в що хочете, але робіть це в приватному житті й не намагайтеся нав’язати свої погляди співгромадянам [10, с. 18].

На думку Ф. Фукуяма, “постмодернізм просунув нас далі – від морального до епістемологічного або когнітивного релятивізму, в якому навіть спостереження за фактами вважають суб’єктивним” [10, с. 82]. Сучасна держава має бути неупередженою, тобто ставитися до громадян не з огляду на особисті, політичні або родинні зв’язки з політиками, які на цей момент при владі.

Ще один ліберальний принцип – передавати владу на найнижчі відповідні рівні правління, необхідність захищати свободу слова з відповідним розумінням потреби поваги приватності, примат індивідуальних прав над правами культурних груп. Останній ліберальний принцип пов’язаний з визнанням того, що людська автономія не є безмежною [10, с. 138].

Польський соціолог П. Штомпка розглядає соціальний капітал, тобто довіру, толерантність, взаємоповагу, солідарність і справедливість як необхідні фактори ефективності політики та розвитку економіки. Автор нагадує, що “суспільство – це поле міжособистісних відносин у безперервному процесі становлення” [11, с. 27]. Це становище забезпечують політичні інститути.

Д. Норт, Дж. Волліс, Б. Вайнгест ключовою місією політичних інститутів називають вирішення проблеми насильства. За авторською класифікацією природні держави зменшують насильство за допомогою політичного маніпулювання економікою. Це формує привілейовані класи, які обмежують насильство авторитетами. Модерні суспільства створюють відкритий доступ до економічних і політичних інститутів, сприяючи політичній та економічній конкуренції [12, с. 10]: “Сьогодні приблизно 25 країн і 15% світового населення живуть у суспільствах відкритого доступу, решта 175 країн і 85% населення живуть у природних державах” [12, с. 15], а “спільні уявлення стають вузловими елементами інститутів” [12, с. 281]. Автори зазначають, що США перейшли до порядку відкритого доступу тільки після громадянської війни 1861–1865 рр. На нашу думку, така оцінка історичної ходи США дещо перебільшена, і цей процес насправді затягнувся ще на століття, коли у контексті суспільно-трансформаційних процесів Великої депресії лише у 1965 р. президент Л. Джонсон прийняв Пакт громадянських прав, який остаточно зрівняв у правах кольорових і білих американців. Автори наголошують, що “досягнення порогових умов і встановлення безособових відносин серед еліти – це неодмінні передумови для інституціоналізації відкритого доступу” [12, с. 283].

Дж. Аррігі наголошує, що транснаціональні корпорації за умов глобалізації впливають на фінансову глобалізацію та підривають політичні інститути національних держав [13, р. 133]. Ч. Тіллі, досліджуючи феномен соціальної революції як інструмент трансформації політичних інститутів, у праці “Режими та їхня зміна” нагадав класифікацію політичних режимів Аристотеля: правильні режими – монархія, аристократія, політія. Неправильні режими: тиранія, олігархія, демократія. Лібералізація може вести до зміни політичних режимів як соціальних інститутів у (за класифікацією Р. Дала) конкурентну олігархію, поліархію, закриті та відкриті гегемонії [14, р. 424].

На окрему увагу заслуговують праці, присвячені поваленню наявних політичних інститутів. У 1968 р. була опублікована вже класична праця Е. Люттвака “Державний переворот: практичний посібник”. Основна увага в ній приділена стратегії перехоплення влади за умов кризи політичних інститутів [15, с. 62]. Натомість Дж. Шарп у монографії “Від диктатури до демократії” проаналізував політтехнологічні засоби ненасильницького перехоплення влади у політичних інститутів автократичних і диктаторських режимів [16], а отже, людина як суб’єкт історії – це не політично нейтральна технологія.

З огляду на це, **мета статті** полягає у з’ясуванні архетипної місії політичних інститутів в умовах багатополярного постмодерного світу.

Глибшими за колективні та індивідуальні установки є архетипічні цінності. Не завжди ми бачимо каузальний зв’язок поза символічним простором. Владу національних держав послаблюють транснаціональні корпорації, швидкий вихід інформації, людей, товарів і капіталів з-під опіки національних держав. Держава загального добробуту другої половини ХХ ст. була результатом міжпартійного консенсусу. Це були не експерименти із соціалізмом, а бар’єр проти повернення економічної депресії та її екстремальних політичних проявів фашизму і комунізму. Поняття “ліві” та “праві” не описують політичної лояльності більшості громадян у демократичних суспільствах. На початку ХХІ ст. колективні цілі описуються в таких економічних термінах, як “процвітання”, “зростання”, “ефективність”, “відсоткові ставки”, “показники фондового ринку” тощо. Культ економічної свободи в поєднанні з почуттям страху та незахищеності може призвести до ослаблення соціального захисту і мінімізації економічного регулювання з одночасним масштабним державним наглядом за соціальною комунікацією внаслідок страху перед вільним обміном небажаних думок. Це такий собі західний варіант “китайського” капіталізму. На другому президентському терміні Д. Трамп використовує стратегію “авторитарного популізму”, яка вже відпрацьована В. Путіним, В. Орбаном, Р. Ердоганом. Вона полягає у підпорядкуванні президентській владі решти політичних інститутів. На заваді може стати тільки поляризація американського суспільства, якщо вона зберігатиметься, тоді Д. Трампу не просто буде довести, що його авторитарний стиль правління користується підтримкою абсолютної більшості. Завдяки цьому можна нехтувати політичними інститутами США, конгресом і судами, безпосередньо звертаючись до електоральної підтримки. Феномен Д. Трампа є архетипом “трикстера” як антитези “культурного героя”.

І навпаки, Ватикан є прикладом інституційної спадковості у часі. Вормський конкордат 23 вересня 1122 р. зафіксував, що католицька церква мала виняткове право приз-

начати єпископів, імператор Священної Римської імперії разом із кількома іншими королями мав право визначати кандидатів або відмовляти їм; якщо кандидатів відмовляли, то світський володар відповідної католицької єпархії мав утримувати доходи єпископства, доки не буде призначено й затверджено прийнятеного єпископа. Конкордат встановив правила політичної конкуренції, де правила – це теж певний соціальний інститут, це те, що враховує цінності того, хто робить вибір, фіксує обмеження, які не дозволяють йому піти за власними інтересами, дає можливість приймати оптимальні рішення при загрозі непередбачуваної ситуації через дії суперників або союзників [17, с. 23]. Першим кроком стало створення Папської держави, яка дала ресурси церкві для боротьби за інвеституру, тобто процедуру призначення єпископів. Щоб сприяти ліпшому економічному зростанню, правителі повинні були стимулювати місцевих купців, ремісників і селян покращувати продуктивність, а для цього треба було ділити з підданими блага, які ті створювали. Механізмом цього було створення відповідальних політичних інститутів, як-от парламенти, які давали підданам право голосу в питанні використання багатства, що було продуктом їхніх економічних зусиль. Парламенти частіше створювалися там, куди поширювались конкордати, особливо коли зростав їхній добробут [17, с. 114]. Світські правителі Європи забезпечили собі можливість отримувати більшу перевагу перед Папою Римським, щоб отримати важелі впливу і протистояти церковним покаранням. Новий інституційний устрій, створений конкордатами, привів до значних змін у економічних стосунках та інтересах. Багато великих соборів Європи будувалися тоді, коли діяла заборона на лихварство, і будівництво світських замків пішло на спад. Через сильну політичну позицію в переговорах, яку створили конкордати, і через стимули, які вони створили для сприяння економічному зростанню, угоди проклали шлях для створення відповідальних урядів [17, с. 273].

При цьому не всі парламенти були однаковими: деякі були слухняними знаряддями королів, інші мали важливі права, які могли стримати дії монарха, через що його уряд ставав більш підзвітним, ніж до створення нових стимулів, запущених конкордатами. Сучасні європейські влади так виснажили владу церкви, що їм більше не треба враховувати цей політичний вимір. Ватикан не здатний піти на децентралізацію та мережевий принцип організації.

Багатополярний світ – це своєрідна мережа конкурентних імперіалізмів. Вибори 47-го президента США запустили в країнах першого світу внутрішньополітичні конфлікти між прихильниками різних стратегій глобалізації. Цей конфлікт не є релевантним звичним ідеологічним формулам протистояння консерваторів, лібералів, соціалістів і націоналістів. Умовна “Партія Шваба” спирається на ідею роздачі дешевих кредитів і медичних страховок. Її політичною опорою була коаліція різних меншин, де бізнес злився з бюрократією, а функція виробництва винесена в Азію. Постачальники ресурсів мають інвестувати прибутки в західну економіку, а Захід займається наукою, культурою, медіа. До 2008 р. ця система домінувала, але альтернативний центр у вигляді Китаю набрав обертів економічного розвитку. Німеччина внаслідок російсько-української війни (зокрема, її фази широкомасштабного вторгнення 2022–2025 рр.) втратила китайський ринок збуту і дешеві російські енергоносії, а також протекціонізм меншин виявився неефективним у країнах Глобального Півдня. Вирішити проблему мала цифровізація, контроль соціальних мереж,

екологічні та санітарні вимоги. “Партію Шваба” при цьому презентують європейська бюрократія, фінансисти, азійські промисловці, арабські нафтовики, виробники зброї, європейські й американські університети.

Президентські вибори в США 2016 р. показали підйом умовної “Партії Маска”, адепти якої переконані, що високотехнологічні кампанії, їхні інвестори та партнери із силових структур роблять можливим новий етап науково-технічної революції. Це не тільки прорив у галузі штучного інтелекту, біологічних технологій, логістики, зброї, але й можливість замінити традиційні фінанси криптовалютами. Це – новий етап глобалізації, який дає можливість демонтувати надмірні структури державного регулювання, екології, захисту прав людини. “Партія Маска” об’єднує технологічні корпорації, соціальні мережі, несистемних активістів, частину спеціальних служб, власників криптовалют по всьому світу.

Початок другого правління Д. Трампа актуалізував дискусії щодо міцності американських владних інститутів та їхньої спроможності встояти під тиском “консервативної революції”. Другий термін Д. Трампа перетворюється на натуральний експеримент щодо стабільності системи стримувань і противаг у розподілі влади; визначення меж інституційної стійкості; співвідношення владних інститутів і персоналій; можливостей іманентної трансформації владної системи. Частина відповідей на ці питання може бути отримана вже у листопаді 2026 р., коли США не тільки святкуватимуть 250-річчя Декларації незалежності, а проведуть проміжні вибори конгресменів і сенаторів.

За мінливих постмодерних процесів складно вести мову про стабільні ідентифікатори ефективності реалізації архетипів політичних місій. Великому італійцю доби Відродження Н. Макіавеллі (1469–1527 рр.) в європейській цивілізаційній традиції належить честь відкриття феномену світської модерної політики як відносно самостійної сфери суспільного життя. Він сприяв розробці перших технологій ефективного політичного лідерства. Н. Макіавеллі наголошував, що думка мудрих більш істинна, ніж думка більшості, що і є основною проблемою якості демократичної політичної системи. Одним з ідентифікаторів ефективності втілення архетипної місії політичних інститутів є трансформація політичної свідомості та політичної поведінки людей, втілена в діяльності державних та суспільних інститутів та організацій, а також у механізмах їхнього впливу на функціонування влади.

Соціальний феномен політики визначається специфічністю групових інтересів, які формуються навколо конкурентного перерозподілу нерівного доступу до різних ресурсів, що зумовлює потребу публічного регулювання цих інтересів у сфері політики. При цьому політика розглядається як організація публічної діяльності з метою досягнення певних соціальних цілей. Політика як соціальний інститут покликана регулювати публічними методами соціальну взаємодію в інтересах конкретних соціальних груп. Інститут політики оперує організаційними, економічними, правовими, символічними, культурними, інформаційними та психологічними ресурсами. Зокрема, А. де Токвіль зазначав, що найнебезпечнішим моментом для поганого режиму є час, коли він починає реформуватись. Порівнюючи французьку та американську революції, він звертав увагу на соціо-

культурні відмінності формування різних демократичних режимів². Не зайвим буде нагадати, що саме А. де Токвіль вперше осмислює демократію як цілісне соціальне явище та інтерпретує її не просто як політичний устрій, а як тип суспільства [18, р. 148]. Демократія, на його думку, це панування колективної зрівнялівки, конформізму, загальної посередності. Мрія про свободу особистості теж лишається незабезпеченою за демократії, хоча і з інших причин, ніж за авторитаризму. Головне протиріччя демократії полягає між свободою та рівністю. Америка не мала старого порядку, який слід було б скидати, тому не була зачеплена егалітарними прагненнями.

Пізніше М. Вебер визначив три чисті типи легітимного панування. Легальне панування наявне завдяки встановленим правилам, і найчастішим його типом є панування бюрократичне. Традиційне панування ґрунтується на вірі у святість тих порядків і можновладців, які існують здавна, найчастішим тут типом є патріархальне панування. Нарешті, харизматичне панування – це панування з огляду на відданість особі володаря та його харизмі насамперед внаслідок її магічних здатностей, героїзму, сили духу та слова. Інакше кажучи, харизма зберігається, поки вона підтверджується. Харизматичний тип панування розглядається М. Вебером як одна з найбільш революційних сил історії, проте у чистій своїй формі він має наскрізь авторитарний панівний характер. За М. Вебером ідеальний тип бюрократичної організації має такі характерні риси, як: спеціальна, регульована законом компетенція, ієрархія служб з диференціацією цієї компетенції, фіксовані критерії та принципи призначення, просування кар'єрними сходами, спеціальне навчання, достатній досвід як підстава для найму на працю, адміністративна праця впродовж всього дня з фіксованою платнею, розподіл посад, діловодство, яке гарантує контроль виконання доручень, безособовість процедур, тобто виключення ірраціональних відчуттів із сфери виконання офіційних обов'язків. Подібна ієрархічність у нашому розумінні властива стабільним / сталим (унормованим) фазам універсального епохального циклу соціального розвитку. Суттєвим внеском М. Вебера у модерну політичну теорію стала модифікація дуалістичної схеми політичного процесу: “сюзерен – громадяни”, “еліта – маси”, натомість його модель пов'язана зі схемою “легітимність – громадянин – держава – традиція” [19, р. 65].

Вихід за межі аналізу історій певних націй-держав диктується потребою досліджень глобальної політичної системи, яка дедалі більше впливає на розвиток окремих країн. При цьому глобальна історія не заперечує та не ігнорує локальні історії, а базується на них та інтегрує поділені галузі історичного знання. Глобальність – важлива риса, насамперед, модерної історичної епохи, яку започаткувала французька революція кінця XVIII ст., але в інших формах вона була наявна і у ранніх витках людської історії – добі Відродження та Грецької античності. Для аналізу глобальної політичної

² Сутнісно, в нашій коцептуальній парадигмі, йдеться про два типи перехідних станів радикальних суспільних змін – *революцію* (Велику французьку революцію 1789–1794 рр., що відкрила шлях до “модерної – народної демократії” з домінуючими в ній колективними цінностями), і *коеволюцію* (американську війну за незалежність від англійської корони 1775–1783 рр. і конституцію 1787 р. з утвердженням ліберально-демократичних цінностей). Виклавши свої спостереження американських подій у праці “Про демократію в Америці” (1835–1840 рр.) автор А. де Токвіль залишився незрозумілим у Європі, де в той час культивувалися діаметрально протилежні культурні цінності.

історії важливо встановити синхронність певних процесів і подій, які мали місце в різних місцях. Адже саме у цій синхронності наглядно проявляється глобальність подій, властива історичному розвитку. Так, Ш. Ейзенштадт в праці “Політичні системи імперій” проаналізував систему політичного панування у 22 доіндустріальних суспільствах, які були централізованими бюрократичними імперіями [20, р. 148].

Політика належить до тих сфер суспільного життя, в яких соціальні цикли перебувають, так би мовити, на поверхні. Досить лише згадати про цикли виборів, динаміки зміни владних еліт, партійних симпатій тощо. Трагедії з аналогічними сюжетами повторюються на історичній сцені частіше за спектаклі. Свого часу античний історик Полібій зазначав, що форми правління змінюються, переходять одна в одну і знову повертаються. Він запропонував своєрідну вікову періодизацію: “дитинство” суспільства – це час панування тоталітарного суспільства, “юність” – це автократичне суспільство, “зрілість” – це ліберальне суспільство, нарешті “старість” – це переважно демократичне суспільство. На його думку, абсолютизація свободи готує передумови для тиранії.

Важливе місце в історичній політичній соціології посідає вчення В. Парето про циркуляцію еліт. До еліти він відносив всіх, хто має суттєві успіхи у професійній діяльності. Правляча еліта перебуває при владі, натомість контреліта намагається цю владу вибороти. Відповідно, суспільства відрізняються за природою своїх правлячих еліт, а зважаючи на циклічність зміни еліт, історія є своєрідним кладовищем аристократій. Нові еліти з’являються в ході безперервної циркуляції з нижчих прошарків суспільства, досягають вищих прошарків, розквітають, потім приходять у занепад. Циркуляцію еліт слід враховувати в аналізі великих історичних рухів. Демократичні еліти є найменш небезпечними для індивідуальної свободи. Французький президент кінця 70-х років ХХ ст. Ж. Помпіду слушно наголошував, що державний діяч – це політик, який ставить себе на службу нації, а політик – це державний діяч, який ставить націю на службу собі. Потяг широких мас до модернізації може суперечити інтересам політичної еліти, яка контролює владу, тоді створюються передумови для появи нової еліти, яка починає реалізовувати накопичений інноваційний потенціал суспільства.

Отже, природа циклів еліт полягає в іманентній людській сутності. Періодичне повернення до старих проблем на новому рівні є властивим для всіх суспільств і цивілізацій. Водночас з переходом від традиційного суспільства до сучасного циклічність не зникає. Нова історія не подолала цикл, а включила його в поступальний рух, розгорнувши “коло” в більш витягнену “спіраль”. Проте демократія може виявитись недоречною для суспільства, яке не вміє користуватися своїми правами. Механізм влади ґрунтується не лише на силі, але й на переконанні. “Перебудова” 80-х років ХХ ст. в СРСР переконливо довела це, коли надзвичайно стійка до зовнішнього тиску радянська суспільно-політична система виявилася вразливою зсередини. Адже у жорсткій ієрархізованій системі найуразливішим є центр прийняття рішень. Тому запізнення з прийняттям потрібних рішень, або прийняття неправильних рішень, а тим більше априорі деструктивних дій, може зруйнувати всю систему, особливо якщо вона не встигає відреагувати самовідновленням і заміною деструктивної ланки. Х. Ортега-і-Гассет з цього приводу слушно наголошував, що здоров’я демократії, якого б типу й ступеня розвитку вона не була, залежить від виборчої системи. Без правдивого голосування

демократичні інститути висять у повітрі. Адже електорат не визначає ходу подій, а лише вирішує, хто визначатиме політику.

Найбільш радикально політичні режими змінюються у революційному перехідному стані розвитку соціального циклу. Проте більшість соціально-політичних революцій спричиняють наслідки, протилежні тим, про які мріяли самі революціонери. Надалі факторами соціальних змін стають нові масові соціальні рухи, які визначають перехідну структуру політичних можливостей. На цьому етапі реформісти виступають за іманентні структурні перетворення, а не за зміну самої структури. Завоювання можуть бути втрачені, якщо немає сил для їхнього підтримання. Спостерігається також криза інститутів влади та зміни політичних еліт. Для наступного після революції інволюційного періоду розгортання соціального циклу особливе значення має політичний статус, тоді як для подальшого еволюційного періоду – політичні функції, які виконує дедалі ширше коло соціальних суб'єктів. Характерний для інволюції консерватизм доби Модерну, як реакція на Велику французьку революцію 1789–1794 рр., ще раніше був властивим для багатьох попередніх інволюційних періодів у політичному житті різних суспільств. Переважаючою формою правління інволюційного періоду розвитку суспільств є автократизм або перехідні форми, наближені до нього за суттю.

У коеволюційному перехідному стані соціального циклу створення демократичних інститутів є важливим кроком, але не достатнім для ствердження справжньої демократії. Свобода повинна гарантуватись дотриманням індивідуальних прав громадян, натомість спостерігається певна відсутність громадської думки та почуття громадянського обов'язку. Тому демократія тут розглядається не як стиль життя, який цілком відмінний від олігархії або диктатури. У зазначеному перехідному стані суспільства політичній системі притаманні й елементи минулщини, питання лише полягає у ступені превалювання одних з них над іншими. Саме у суспільствах коеволюційного перехідного стану розгортання соціального циклу можлива реалізація моделі Х. Арендт, тобто зміна природи тоталітарного суспільства ззовні переважно військовим шляхом. Проте варто пам'ятати, що це не правило, а виняток.

Лише в еволюційному періоді розвитку демократії ми спостерігаємо ситуацію, коли, говорячи словами А. Лінкольна, демократія – це влада народу, через посади народу і для народу. Проте в еволюційній стадії представницька демократія дедалі більше нагадує вотування електоратом вибору, зробленого політичною елітою.

Додамо також, що в інволюційному періоді розвитку соціального циклу превалює владно-регулятивна функція, тоді як в еволюційному – ціннісно-регулятивна. В інволюційному періоді свідомо соціальна позиція має своїм джерелом об'єктивний загальносуспільний інтерес. Для усвідомлення цього інтересу необхідними є насамперед презентації, завдяки яким інтерес стає усвідомленим громадянами. Тому символічна природа політичного простору стає домінуючою, але його стратифікація є слабшою, ніж за еволюційного періоду розвитку соціального циклу. Німецький соціолог К. Оффе наголошує на парадоксі одночасності: політичні й економічні зміни не можуть здійснюватися одночасно; кожна з них можлива, якщо вже відбулися інші, тобто кожна з них виступає як власна необхідна передумова. Наскільки нестабільними стають партії, настільки ж мінливим стає виборець, який вже не шукає партію, яка

відповідає його класовій специфіці, та не визначає для себе партію, за яку він голосуватиме постійно. На цьому етапі не ідеологія є інструментом легітимізації влади, а влада – зброєю легітимізації ідеології.

В еволюційному періоді розвитку суспільства у політичних інститутів переважаючою стає їх комунікативна інтегративна функція та “гра інтересів”, тоді як в інволюційному періоді головним інструментом політичної організації був державний примус. Суттєве значення мали довіра, традиційний тип авторитету, популярність. Актори маси переважали над особистостями. Еліти за способом рекрутування були закритими, а народні маси пасивними. Натомість для коеволюційного перехідного стану та еволюційного періоду розвитку суспільства, навпаки, властиві активні особистості, відкриті еліти, підвищена історична активність народних мас.

Авторитарний, бюрократичний, олігархічний, корпоративний стилі політичного правління більш властиві інволюційному періоду розвитку суспільства, тоді як ліберальний і демократичний характер форм правління притаманний еволюційному періоду розвитку політики.

Своєрідною предтечею еволюційного періоду суспільного розвитку стає коеволюційний перехідний стан, коли постає громадянське суспільство з економічно та політично вільними індивідами, які беруть участь у державному управлінні та забезпечують реалізацію власних інтересів шляхом самоорганізації. Для цього етапу властиве також існування кадрових масових політичних партій, досить висока кількість розколів і злиттів у них. У перехідних коеволюційних періодах розвитку циклу виникають історичні умови криз, коли має починати змінюватись сама концепція управління.

Останнім часом ми бачимо зростаючу тенденцію щодо масштабування коеволюційного типу розвитку суспільств у напрямі становлення нового загальнопланетарного ціннісного консенсусу. Цей світовий процес стає своєрідним переходом від біполярного світу із закріпленими результатами Другої світової війни та принципами міжнародних відносин, сформульованими в Заключному акті Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі у м. Гельсінкі у 1975 р., до світу багатопольярного із складною мозаїкою взаємовідносин нових “відкритих” національних держав і колишніх держав-гегемонів. У цій динамічній ситуації поки що відкритими залишаються запитання: чи розколовся Захід на різні кластери: ліберальний і трампістський; чи залишатиметься Захід Заходом, якщо до влади прийдуть авторитарно-популістські політичні режими?

Висновки. Постмодерний цивілізаційний суспільний простір, який дедалі раціоналізується, збільшуючи кількість раціональних і самодостатніх індивідів, фактично суб’єктивується, а отже, ставить більше запитань, ніж відповідей. У ньому розвивається колишня (притаманна добі Модерну) “об’єктивна істина” і це посилює потребу в інструментах об’єктивації нашої уяви про природу та тенденції розвитку політичних інститутів. Натомість дедалі зі ствердженням у суспільствах постмодерністських тенденцій розвитку зростає значення для вирішення суспільних проблем психологічного фактору, на що звертає увагу С. Московічі. У тому числі зростає реальний вплив на суспільство архетипів колективного несвідомого, які є своєрідним бекграундом історії людської спільноти. Зокрема, йдеться про такі гіпотетичні архетипи політичних інститутів, як “поліс”, “республіка”, “імперія”, “політія”, “монархія”, “сакральна влада”, “анархія” тощо.

Водночас політичні інститути більше не забезпечують, як колись, процвітання та політичну свободу, можливість мати довге та здорове життя, під час якого насолоджуєтесь перевагами свободи і достатку з можливістю жити в суспільстві, де мінімізована корупція та цінується чесність і прозорість.

Відповідно, постає низка запитань:

1. Політики якого типу більше руйнують політичні інститути: лицеміри, циніки, ідеалісти, прагматики?
2. Відкрита корупція – це наслідок відсутності громадянського суспільства?
3. Який правильний баланс приватної ініціативи, державного інтересу, свободи та рівності?
4. Які досяжні цілі постмодерної соціальної політики?
5. Де компроміс між максимізацією приватного багатства та мінімізацією соціальної напруженості?
6. Як мінімізувати тертя між релігійними громадами?
7. Як залагоджувати конфлікти всередині держави та між державами у постмодерній реальності, що дедалі набирає сили?

Ці питання пов'язані, на думку авторів статті, з архетипною місією політичних інститутів. Що більше ми схильні визнавати універсальну валідність принципів західної постмодерності, то менше здатні закріпити її в історії прогресу, яку вони здійснюють. Натомість політичні інститути отримують ту поведінку, яку “винагороджує” суспільна система з її архетипами колективного несвідомого.

Останнім часом доба постмодерну ставить ще одне запитання: “Чи може штучний інтелект замінити бюрократію?”. У механічних адміністративних функціях, імовірно, що так, і це зменшить політичну роль бюрократії, а ще штучний інтелект неможливо корупціонувати тощо. Водночас архетипна місія політичних інститутів має забезпечити функціонування високих гуманітарних технологій, які забезпечать відтворення й ефективне функціонування політичних інститутів у цілому.

Список використаних джерел

1. Макмастер Г. Поля битв. Боротьба за захист вільного світу. Київ, 2024.
2. Moscovici S. La machine a faire des dieux. Paris: Librairie Arthème Fayard ‘L'espace du politique’, 1988.
3. Wordsworth R. Wie KI die Geopolitik verändern. *Cicero*. 2025. URL: <https://www.cicero.de/kultur/kunstliche-intelligenz-ki-geopolitik-stargate>
4. Кемпбелл Дж. Тисячолікий герой. Львів, 2025.
5. Almond G., Werba S. Civil culture and stable democracy. London, 1998.
6. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Чому нації занепадають. Походження влади, багатства і бідності. Київ, 2024.
7. Наїм М. Занепад влади. Київ, 2020.
8. Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції. Київ, 2019.
9. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії. Київ, 2020.
10. Фукуяма Ф. Лібералізм і його протиріччя. Київ, 2023.
11. Штомпка П. Соціальний капітал. Теорія міжособистісного простору. Київ, 2022.
12. Норт Д., Волліс Дж., Вайнгест Б. Насильство та суспільні порядки. Київ, 2017.

13. Arrighi G. Globalization and Historical Macrosociology. *Sociology for the Twenty First Century* / J. Abu-Lughod (Ed.). Chicago: Continuities and Cutting Edges, 1999.
14. Tilly Ch. Regimes and contention. *The Handbook of political sociology: States, Civil Societies and Globalization* / T. Janoski (Ed.). Cambridge, 2005.
15. Люттвак Е. Державний переворот. Київ, 2024.
16. Sharp G. From Dictatorship to Democracy. Conceptual Framework for Liberation. London, 1993.
17. Буено де Мескіта Б. Винайдення влади. Королі, папи і розквіт Заходу. Київ, 2025.
18. Tocqueville A. Democracy in America. New York, 1989.
19. Heins V. Max Weber. Zur Einführung. Hamburg, 1990.
20. Eisenstadt S. Multiple Modernity's. London, 2016. <https://doi.org/10.4324/9781315124872-1>

Надійшла 02.06.2025

Прорецензована 10.06.2025

Доопрацьована 18.06.2025

Підписана до друку 30.06.2025

References

1. McMaster, H.R. (2024). Battlegrounds: The Fight to Defend the Free World. Kyiv [in Ukrainian]
2. Moscovici, S. (1988). La machine a faire des dieux. Paris: Librairie Arthème Fayard 'L'espace du politique' [in French]
3. Wordsworth, R. (2025). Wie KI die Geopolitik verändern. *Cicero*. URL: <https://www.cicero.de/kultur/kunstliche-intelligenz-ki-geopolitik-stargate> [in German]
4. Campbell, J.J. (2025). The Hero with a Thousand Faces. Kyiv [in Ukrainian]
5. Almond, G., Verba, S. (1998). Civic culture and stable democracy. London.
6. Acemoglu, D., Robinson, J.A. (2024). Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty. Kyiv [in Ukrainian]
7. Naim, M. (2020). The End of Power. Kyiv [in Ukrainian]
8. Fukuyama, F. (2019). The Origins of Political Order: From Prehuman Times to the French Revolution. Kyiv [in Ukrainian]
9. Fukuyama, F. (2015). Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalisation of Democracy. Kyiv [in Ukrainian]
10. Fukuyama, F. (2023). Liberalism and its Discontents. Kyiv [in Ukrainian]
11. Sztompka, P. (2022). Social Capital. Theory of Interpersonal Space. Kyiv [in Ukrainian]
12. North, D.C., Wallis, J.J., Weingast, B.R. (2017). Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History. Kyiv [in Ukrainian]
13. Arrighi, G. (1999). Globalization and Historical Macrosociology. In J. Abu-Lughod (Ed.), *Sociology for the Twenty First Century*. Chicago: Continuities and Cutting Edges.
14. Tilly, Ch. (2005). Regimes and contention. In T. Janoski (Ed.), *The Handbook of political sociology: States, Civil Societies and Globalization*. Cambridge.
15. Luttwak, E.N. (2024). Coup d'Etat: A Practical Handbook. Kyiv [in Ukrainian]
16. Sharp, G. (1993). From Dictatorship to Democracy. Conceptual Framework for Liberation. London.
17. Bueno de Mesquita, B. (2025). The Invention of Power Popes, Kings, and the Birth of the West. Kyiv [in Ukrainian]
18. Tocqueville, A. (1989). Democracy in America. New York.
19. Heins, V. (1990). Max Weber. Zur Einführung. Hamburg.
20. Eisenstadt, S. (2016). Multiple Modernity's. London. <https://doi.org/10.4324/9781315124872-1>

Received on June 2, 2025

Reviewed on June 10, 2025

Revised on June 18, 2025

Signed for printing on June 30, 2025